

Юдіна С.В.

доктор економічних наук,
професор, завідувач кафедри фінансів та обліку,
Дніпровський державний технічний університет

Гуржій Т.О.

здобувач кафедри фінансів та обліку,
Дніпровський державний технічний університет

Писаревський Б.І.

аспірант кафедри фінансів та обліку,
Дніпровський державний технічний університет

ДЕПОЗИТИ ДОМОГОСПОДАРСТВ ЯК ЕЛЕМЕНТ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ

У статті проаналізовано динаміку та структуру банківських депозитів населення України. Показано співвідношення депозитів та кредитів. Виявлено, що вклади населення, будучи одним із джерел формування фінансових ресурсів домогосподарств, мають значний потенціал зростання. Визначено, що необхідно оновлювати регуляторну політику держави для використання цього потенціалу.

Ключові слова: домогосподарства, депозити домогосподарств, кредити домогосподарств, фінансові ресурси домогосподарств, потенціал.

Вступ. Депозити домогосподарств є важливим фактором соціально-економічного розвитку держави та залишаються основним джерелом інвестиційних ресурсів у більшості країн світу. Виконуючи свою відтворювальну функцію через механізм банківської системи, заощадження відіграють вирішальну роль у процесі розширеного відтворення, створенні доданої вартості. Водночас депозити домогосподарств виступають елементом фінансових ресурсів домогосподарств та забезпечують їх стабільне функціонування.

Аналіз останніх наукових досліджень. Фінансова поведінка населення, процес формування заощаджень були предметом вивчення усіх найвідоміших шкіл економічної теорії. Дослідженням окремих аспектів формування та стимулювання заощаджень займалися такі зарубіжні та українські науковці, як, зокрема, Л. Алексеєнко, В. Бандера, С. Белозьоров, О. Ватаманюк, А. Вдовиченко, В. Геєць, М. Гончарова, В. Гриньова, М. Джонк, В. Захарченко, Б. Кваснюк, Т. Кізіма, Н. Котис, Е. Лібанова, Р. Мергон, Н. Можайкіна, С. Панчишин, В. Радаєв, М. Савлук, В. Федосов, В. Хобта, Д. Черваньов, С. Юрій, М. Якубовський.

Відаючи належне науковим напрацюванням із зазначеної проблематики, зауважимо, що залишаються недостатньо дослідженими питання потенціалу депозитів як джерела фінансових ресурсів домогосподарств для підвищення життєвого рівня населення та забезпечення на цій основі економічного зростання в країні.

Мета статті полягає в подальшому розвитку теоретико-методичних засад і розробці практичних пропозицій щодо формування депозитів домогосподарств як джерела їх фінансових ресурсів з метою забезпечення

підвищення їх добробуту та забезпечення економічного зростання в Україні.

В контексті досягнення поставленої мети розв'язано такі завдання: вивчено динаміку депозитів домогосподарств, визначено їх структуру, визначено співвідношення депозитів, кредитів та заробітної плати населення, визначено проблеми формування та тенденції зростання, визначено роль та місце депозитів у формуванні фінансових ресурсів домогосподарств.

Викладення основного матеріалу. Нині в Україні структура споживання домогосподарств відрізняється від європейських країн, що обумовлено низьким життєвим рівнем населення та неможливістю за рахунок наявних фінансових ресурсів домогосподарств забезпечити всебічний розвиток особистості.

Тому держава має оновити регуляторну політику таким чином, щоб структуру витрат вітчизняних домогосподарств поступово наблизити до розвинених країн. Зрозуміло, що це можна зробити тільки в разі збільшення загального обсягу фінансових ресурсів домогосподарств на основі високих темпів зростання економіки загалом.

Класична структура витрат домогосподарств така:

- придбання матеріальних благ для відтворення робочої сили у її фізичному вигляді;
- витрати на оплату послуг, що забезпечують фізичне відтворення робочої сили (відпочинок, платне медичне обслуговування);
- витрати на духовний розвиток і освіту для відтворення якості робочої сили (як додаток до безкоштовного бюджетного фінансування);
- податки та збори;

- страхові внески;
- витрати на розвиток приватного підприємництва;
- довгострокові вклади населення в цінні папери та банківські депозити тощо.

Матеріальні цінності, які купує населення, називаються матеріальними благами. Структуру витрат на матеріальні блага, що споживає населення, утворює співвідношення витрат на окремі види товарів (продукти харчування, одяг, житло тощо).

У розвинених країнах сучасна структура споживання, яка визнана оптимальною, приблизно така: продукти харчування становлять 30%, інші матеріальні блага – 70%.

Частина фінансових ресурсів домогосподарства, що не використовується на купівлю товарів та оплату послуг, а також на сплату податків, спрямовується на заощадження, тобто нагромаджується.

Найпоширенішою формою заощаджень є використання частини доходу або для створення нагромаджень у вигляді готівки, або для вкладення в банки, або для придбання цінних паперів.

У Великобританії та США найбільшого поширення набули інвестиційні фонди. Так, сьогодні більше половини американських домогосподарств є вкладниками того чи іншого інвестиційного фонду.

Крім того, у США економісти вважають, що виплата сімейними господарствами боргів так само є нагромадженнями, оскільки гроші, що виплачуються на погашення боргу, не спрямовуються ні на споживання, ні на сплату податків.

Зрозуміло, що не всі домогосподарства належать до категорії тих, що заощаджують. Наприклад, молоді сім'ї за рахунок позик витрачають набагато більше, ніж заробляють, щоби придбати деякі дорогі товари та оплатити послуги (наприклад, житло й освіта).

Пенсіонери так само схильні витрачати більше коштів, але за рахунок вилучення засобів, нагромаджених у результаті попередніх заощаджень.

Однак від'ємне значення заощаджень домогосподарств такого типу перекривається додатним значенням заощаджень інших домогосподарств, що складаються з осіб з високими доходами та стабільною кар'єрою.

Вільні кошти, що залишаються після всіх витрат на придбання матеріальних благ, оплату послуг та духовний розвиток, населення використовує, як правило, як:

- резервний фонд у вигляді простого грошового нагромадження без інвестування;
- інвестиційний фонд для отримання додаткового доходу його власником.

Тобто організовані заощадження, з одного боку, виступають витратами домогосподарств, а з іншого боку, є джерелом додаткового доходу.

Вибір виду інвестування вільних фінансових ресурсів домогосподарств залежить від законодавчих передумов розширення підприємництва в країні та стану фінансового ринку (зокрема, фондового).

Інвестиції населення здійснює у засоби виробництва для індивідуальної підприємницької діяльності

в межах законодавства про підприємництво; у цінні папери з метою отримання дивідендів за акціями або доходу за облігаціями; в банківські депозити (вклади) та ощадні сертифікати; у валютні ресурси тощо.

Вибір між вкладеннями в цінні папери та банківські депозити ґрунтується на стандартному підході: за відсутності інфляції вибирається варіант найбільшої дохідності шляхом порівняння банківського відсотка закладами та розміру дивідендів за цінними паперами. В умовах інфляції населення переважно вибирає інвестування у валютні ресурси.

В Україні найбільш використовуваною є форма заощаджень через депозити в банківській системі. Хоча експерти зазначають, що значна сума коштів перебуває поза банківської системи у формі готівки у населення.

Так, директор генерального департаменту грошово-кредитної політики Національного банку України О. Щербакова зазначила, що аналіз платіжного балансу та інших даних дав змогу оцінити обсяг готівкової валюти поза банками в Україні як близько 70 мільярдів доларів.

О. Щербакова зазначила, що платіжний баланс демонструє постійне зростання готівки поза банками протягом 2008–2011 років. На її думку, таку динаміку у 2008–2010 роках можна було пояснити впливом кризи, а сьогоднішнє збереження ситуації свідчить про зростання тіньового сектору економіки [1].

У табл. 1 наведено динаміку та структуру депозитів домогосподарств за видами валют.

Дані, наведені в табл. 1, показують, що депозити за 2006–2018 роки зросли майже у 4,7 разів, а їх структура за видами валют показує, що протягом аналізованого періоду майже половина з них зберігається в іноземній валюті.

У табл. 2 наведено динаміку та структуру депозитів домогосподарств за строками зберігання.

Дані, наведені в табл. 2, показують, що населення зберігає більшу частину вільних коштів або на депозитних рахунках на вимогу (38%), або на строкових депозитах до 1 року (37%). На нашу думку, така ситуація обумовлена нестабільною фінансовою ситуацією, непередбачуваними стрибками процентних ставок, курсу валют тощо.

Як видно з показників, представлених у табл. 3, за 2006–2018 роки депозити домогосподарств склали 66–56% їх загального обсягу. За зростання в абсолютних показниках рівень депозитів домогосподарств у їх сукупному обсязі дещо знизився, а за останні три роки склав 55–56%, що є найнижчим показником за період, що аналізується. При цьому питома вага депозитів корпоративного сектору складала за 2016–2018 роки 42–45%, що є найвищим рівнем за період, що аналізується. Питома вага депозитів страхових корпорацій та пенсійних фондів складала від 2,5% у 2007 році до 1,6% у 2017–2018 роках. Такий показник характеризує стан розвитку страхового ринку та недержавного пенсійного страхування.

Аналіз показав, що обсяг депозитів за 2006–2018 роки постійно зростає.

Таблиця 1

Депозити домогосподарств в Україні за видами валют в динаміці за 2006–2018 роки (млн. грн.)

Рік	Усього	Зокрема, за видами валют	
		в національній валюті	в іноземній валюті
2006	108,9	59,9	49,0
2007	167,2	102,4	64,9
2008	217,9	110,0	107,8
2009	214,1	101,1	113,0
2010	275,1	142,9	132,2
2011	310,4	160,5	149,9
2012	369,3	186,8	182,5
2013	442,0	257,8	184,1
2014	418,1	200,9	217,3
2015	410,9	198,9	212,0
2016	444,7	209,6	235,1
2017	495,3	252,4	242,9
2018 (на червень)	507,4	280,2	227,3

Таблиця 2

Динаміка та структура депозитів домогосподарств за строками зберігання за 2006–2018 роки (млн. грн.)

Рік	Усього	Зокрема, за строками			
		на вимогу	до 1 року	від 1 до 2 років	більше 2 років
2006	108,9	25,9	22,9	60,1	
2007	167,2	40,1	32,5	81,9	12,7
2008	217,9	40,6	55,9	98,6	22,8
2009	214,1	57,3	98,2	46,6	12,0
2010	275,1	66,2	100,0	91,9	17,0
2011	310,4	70,9	104,4	113,8	21,2
2012	369,3	77,2	125,6	139,5	27,1
2013	442,0	87,7	121,3	218,3	14,6
2014	418,1	100,2	135,6	167,8	14,6
2015	410,9	112,5	176,4	106,2	15,8
2016	444,7	129,6	171,5	138,2	5,4
2017	495,3	166,0	181,1	142,0	6,2
2018 (на червень)	507,4	190,8	188,7	121,7	6,3

Таблиця 3

Депозити за 2006–2018 роки (млрд. грн.)

Рік	Усього депозитів	Населення	Відсоток до усього	Корпоративний сектор	Відсоток до усього	Страхові корпорації та пенсійні фонди	Відсоток до усього
2006	185,9	108,9	59	77,5	42	4,1	2,2
2007	283,9	167,2	59	115,6	41	7,0	2,5
2008	359,7	217,9	61	142,1	40	8,5	2,4
2009	335,0	214,1	64	115,5	35	7,5	2,2
2010	416,7	275,1	66	141,5	34	8,2	2,0
2011	491,8	310,4	63	181,2	37	9,8	2,0
2012	572,3	369,3	65	201,5	35	11,1	2,0
2013	670,0	442,0	66	231,1	35	12,4	1,9
2014	675,1	418,1	62	260,0	39	12,4	1,8
2015	716,7	410,9	57	312,5	44	15,0	2,1
2016	793,5	444,7	56	358,0	45	13,2	1,7
2017	898,8	495,3	55	403,7	45	14,4	1,6
2018 (на 1 червня)	904,3	507,4	56	381,8	42	14,3	1,6

Тобто, незважаючи на складні економічні умови, населення створює накопичення, які виступають як певні резерви, джерело додаткового доходу у вигляді

отриманих відсотків (з огляду на середню ставку по депозитах у 2018 році у 14,45% річних (строк становить 1 рік у грн.) [2] вони складають 73,32 млрд. грн.,

що в розрахунку на одну особу дорівнює трохи більше 1 700 грн.) та джерело внутрішніх інвестицій для економіки.

Відомо, що високу інформативність мають показники, що розраховуються на одну особу. Тому для порівняння у табл. 4 наведемо кредити, депозити, відсотки по кредитах та депозитах на 1 особу в Україні.

Розраховані дані свідчать про те, що кредитні та депозитні ресурси не стали вагомою складовою у фінансових ресурсах вітчизняних домогосподарств. В абсолютному вимірі їх обсяг на одну особу свідчить про те, що процентні доходи по депозитах, як загальний обсяг депозитів, є незначним. Кредити та проценти по кредитах також є незначними.

Тобто як депозити, так і кредити можуть виступати важливими складовими фінансових ресурсів домогосподарств. Потенціал таких джерел поповнення фінансових ресурсів домогосподарств має бути використаним через створення відповідних інструментів

регулювання, щоби покращити добробут вітчизняних домогосподарств.

У табл. 5 розраховано співвідношення кредитів та заробітної плати в Україні.

Як бачимо, рівень кредитів по відношенню до заробітної плати знизився: якщо у 2008 році рівень кредитів склав 76,6%, то у 2016 році цей показник вже склав 20%. На нашу думку, вітчизняні домогосподарства знизили кредитне навантаження через невизначеність свого фінансового стану в майбутньому та підвищення вимог комерційних банків до потенційних позичальників.

У табл. 6 розраховано співвідношення депозитів домогосподарств та заробітної плати в Україні.

Дані табл. 6 свідчать про те, що рівень депозитів по відношенню до заробітної плати склав за аналізований період 53–70%. Найбільший рівень зафіксовано у 2013 році, коли він дорівнював 70,1%, але він поступово знижувався, досягши у 2016 році 53,1% (найнижчий рівень за останні десять років).

Таблиця 4

Показник депозитів та кредитів на одну особу в Україні в динаміці за 2008–2016 роки

Показник	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
Кількість населення, млн. ос.	45 962,9	45 778,5	45 644,4	45 560,3	45 439,8	42 928,9	42 760,5	42 584,5
Депозити, млрд. грн.	214,1	275,1	310,4	369,3	442,0	418,1	410,9	444,7
Депозити на одну особу, грн.	4 658,1	6 009,4	6 800,4	8 105,7	9 727,2	9 739,4	9 609,3	10 442,8
Середньозважені процентні ставки в річному обчисленні по депозитах, %	12,2	11,4	9,1	11,9	12,5	13,2	12,2	10,4
Процентний дохід по депозитах, млрд. грн.	26,1	31,4	28,3	44,0	55,3	55,2	50,1	46,3
Процентний дохід по депозитах на одну особу, грн.	568,3	685,1	618,8	965,8	1 215,9	1 285,6	1 172,3	1 086,1
Кредити, млрд. грн.	241,2	209,5	201,2	187,6	193,5	211,2	174,9	163,3
Кредити на одну особу, грн.	5 260	4 580	4 420	4 130	4 260	4 970	4 090	3 840
Середньозважені процентні ставки в річному обчисленні по кредитах, %	22,3	25,2	26,5	27,4	27,3	26,8	28,1	30,6
Процентні витрати по кредитах, млрд. грн.	53,8	52,8	53,3	51,4	52,8	56,6	49,2	50,0
Процентні витрати по кредитах на одну особу, грн.	1 170,2	1 153,3	1 168,1	1 128,2	1 162,5	1 318,5	1 149,4	1 173,4

Таблиця 5

Співвідношення кредитів та заробітної плати в Україні за 2008–2016 роки

Показник	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
Заробітна плата, млрд. грн.	366,4	365,3	449,5	529,1	609,4	630,7	615,0	754,2	837,3
Кредити, млрд. грн.	280,5	241,2	209,5	201,2	187,6	193,5	211,2	174,9	163,3
Співвідношення, %	76,6	66,0	47,0	38,0	31,0	31,0	35,0	24,0	20,0

Таблиця 6

Співвідношення депозитів домогосподарств та заробітної плати в Україні за 2008–2016 роки

Показник	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
Заробітна плата, млрд. грн.	366,4	365,3	449,5	529,1	609,4	630,7	615,0	754,2	837,3
Депозити домогосподарств, млрд. грн.	217,9	214,1	275,1	310,4	369,3	442,0	418,1	410,9	444,7
Співвідношення, %	59,5	58,6	61,2	58,7	60,6	70,1	68,0	54,5	53,1

Відсутність суттєвої концентрації заощаджень населення у вітчизняних фінансових інституціях, на наш погляд, пов'язана з низкою причин, а саме:

- відсутністю повноцінного цивілізованого національного фінансового ринку, здатного працювати з дрібним інвестором по всіх сегментах;
- недостатнім розвитком інституту фінансового посередництва (зокрема, небанківських фінансових установ, спроможних стабільно й ефективно співпрацювати з населенням);
- обмеженою пропозицією фінансових послуг та відсутністю спеціальних інвестиційних інструментів, призначених для роздрібного інвестора;
- недовірою до діяльності держави загалом та фінансових посередників зокрема, що пов'язано з негативним досвідом співпраці населення з цими суб'єктами на початковому етапі ринкових реформ;
- неналежним рівнем фінансової грамотності населення та відсутністю культури інвестування заощаджень у кількох поколіннях населення країни;
- відсутністю зрозумілої та доступної інформації для основного потенційного інвестора національної економіки, а саме вітчизняних домогосподарств;
- незрілістю інституту фінансового (інвестиційного) консультування фізичних осіб;
- відсутністю ефективного податкового стимулювання інвестицій громадян;
- обмеженістю сфери застосування компенсаційних механізмів на фінансовому ринку України загалом та відсутністю ефективної системи державних гарантій збереження заощаджень населення зокрема;
- високим рівнем тінізації економіки;
- слабкою інформованістю домогосподарств щодо інвестиційних можливостей та негативним досвідом [3].

Найважливішими пріоритетами в процесі залучення заощаджень населення, на наш погляд, повинні стати:

- консолідація інтересів учасників ощадного процесу на основі створення системи узгодження їх інтересів;

- багатоцільова спрямованість, що полягає в акумуляції заощаджень населення на реалізацію проєктів в пріоритетних галузях економіки (пріоритетних, по-перше, для населення, яке вкладає свої кошти, а по-друге, з точки зору інтенсифікації розвитку регіону);
- здатність реалізувати диференційований підхід до вкладень в різні напрями (як за видами, так і за термінами їх реалізації);
- нормативно-правова захищеність методів та організаційно-економічних форм підприємництва.

Висновки. Проведений аналіз показав, що домогосподарства використовують як фінансові ресурси і кредити, і депозити. Їх рівень в розрахунку на одну особу показав, що використання таких джерел ресурсів є незадовільним.

Такий рівень заощаджувальної поведінки населення пояснюється декількома факторами. На наш погляд, основна причина полягає в масовому відтоку працездатного населення на заробітки за межі України. Інші фактори обумовлені зниженням реальних доходів домогосподарств та погіршенням їх кредитоспроможності, невизначеністю фінансового стану в майбутньому, відсутністю повноцінного ринку фінансових послуг тощо.

Порівняння депозитів та кредитів із заробітною платою свідчить про скорочення як кредитів, так і депозитів по відношенню до останньої. Але це свідчить більше не про позитивні тенденції, а про тенденції постійного заниження рівня оплати труда, відповідно, неможливості домогосподарств формувати заощадження у формі депозитів в обсягах принаймні 3–6 середніх за місяць заробітних плат (середній розмір заробітної плати в Україні в липні 2018 року склав 9 170 грн.) [4].

Виходячи з вищезазначеного, вважаємо, що необхідно оновити регуляторну політику держави щодо стимулювання домогосподарств до розширення джерел формування фінансових ресурсів з метою підвищення їх добробуту.

Список літератури:

1. Національний банк України порахував обсяг готівкової валюти поза банками. URL: <https://tsn.ua/groshi/ukrayinci-mayut-na-rukah-ponad-70-milyardiv-dolariv.html>.
2. Національний банк України. Індекс ставок за депозитам фізичних осіб. URL: <https://index.minfin.com.ua/banks/deposit/index/curr>.
3. Офіційний веб-сайт Національного банку України. URL: <http://bank.gov.ua>.
4. Середня заробітна плата (2010–2018). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average>.
5. Державний комітет статистики. Чисельність населення. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/ds/kn/kn_u/kn1208_u.html.
6. Коваль С. Мотиви та потенційні ризики кредитної поведінки домогосподарств. Ефективна економіка. 2016. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4081>.
7. Аржевітін С. Сукупні заощадження населення в умовах державного регулювання ресурсного потенціалу банків України. Економіст. 2010. № 10. С. 20–22.
8. Пасажко Т., Шпигоцька Н. Трансформація депозитів населення в інвестиційний ресурс банків. Ефективна економіка. 2015. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4081>.
9. Косова Т., Тарасов І. Пруденційний механізм конкурентної політики на депозитному ринку. Держава та регіони. 2014. № 6. С. 94–99.
10. Примостка Л., Шевалдіна В. Роль банків у формуванні організованих заощаджень населення. Банківська справа. 2013. № 11/12. С. 76–85.

ДЕПОЗИТЫ ДОМОХОЗЯЙСТВ КАК ЭЛЕМЕНТ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ

В статье проанализированы динамика и структура банковских депозитов населения Украины. Показано соотношение депозитов и кредитов. Выявлено, что вклады населения, являясь одним из источников формирования финансовых ресурсов домохозяйств, имеют значительный потенциал роста. Определено, что необходимо обновлять регуляторную политику государства для использования этого потенциала.

Ключевые слова: домохозяйства, депозиты домохозяйств, кредиты домохозяйств, финансовые ресурсы домохозяйств, потенциал.

DEPOSIT OF HOUSEHOLDS AS A ELEMENT FINANCIAL RESOURCES

The article analyzes the dynamics and structure of bank deposits of the population of Ukraine. The ratio of deposits and loans is shown. It was found that population deposits as one of the sources of financial resources formation of households have significant potential for growth. It is determined that it is necessary to update the state regulatory policy to use this potential.

Key words: households, household deposits, household loans, financial resources of households, potential.